

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

**A középfokú elemi iskolai tanítóképzők intézményrendszerének
kiépülése és változásai 1828-tól 1945-ig**

Neszt Judit

Témavezető: Dr. Orosz Gábor

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

Debrecen, 2014

1. A doktori értekezés előzményei és célkitűzései

A magyar tanítóképzés történetét feldolgozó szakirodalom a tanítóképzés történetét általában az 1777. évi Ratio Educationistól tárgyalja, eltérő részletességgel, és időintervallumban (Sebestyén 1896; Szakáll 1934; Németh 1990). Ezek a művek a tanítóképzés képzési idejéhez (két-, három-, négy-, és öt évfolyamos) igazodva tárgyalják a tanítóképzés történetét, mely művekben a hangsúly a tanterven, a rendtartáson, a képesítő vizsgák bemutatásán és egyéb szabályzatokon van. Ezekben a monográfiákban azonban nem találtunk pontos adatokat a képzők elhelyezkedésére a tárgyalt időszakra vonatkozóan. Sebestyén Gyula és Szakáll János egy-egy tanév alapján bemutatta, hogy az adott évben melyik fenntartó hány képzővel rendelkezett, azonban azt nem említették meg, hogy a képzők hol működtek. Donáth Péter *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből* (2008) című művében az 1868/69. tanévre, az 1880/81. valamint az 1917/18. tanévekre ezeket az adatokat szintén a miniszteri jelentések és statisztikák alapján közli. További szakmunkák adatainak összehasonlítása során kisebb–nagyobb eltéréseket találtunk. Az adatok pontatlanságának vélhető oka a hibás adatok műről műre hagyományozódása lehet. A téma alapműveiben – Sebestyén Gyula *Elemi isk. tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése* (1896.), Révész Imre *Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez* (1896.), Kiss Áron és Sebestyén Stetina Ilona *A polgári iskolai tanító-és tanítónőképzés* (1896.) című munkáiban ellentmondásos adatok találhatóak. Kiss József *A Magyar Tanítóképzés Statisztikai Adatai* című cikksorozatában (1929-1930) közöl adatokat a tanítóképzők számáról, elhelyezkedésről, fenntartóikról, de ebben a hasonló információkat bemutató művekhez képest eltérő adatok találhatóak egy-egy időszakra vonatkozóan. Így történhet meg, hogy Kiss József szerint 1867-ben 43 tanítóképző volt Magyarországon, míg Schwarcz Gyula *Magyarország Tanítóképezdéinek Statisztikája* című művében ugyanebben az évben mindössze 26-ot említ. Kiss József művében a későbbiekre vonatkozóan is több pontatlanságot találtunk. Egyes képzők alapítási évének közlésénél gyakori a hibás adat, több helyen a képző jogelődjének alapítási évét tünteti fel az alapítás éveként, de a jogelőről nem tesz említést. Ilyen például a zombori görögkeleti képző, melynek jogelődje a szentendrei görögkeleti képző volt, melyet 1812-ben alapítottak és 1816-ban helyeztek át Zomborra. Kiss József a zombori iskola alapítási évét konzekvensen 1812-nek írja, a szentendrei képzőről azonban nem tett említést. Így az ő munkáját a későbbiekben felhasználó művek a képző zombori alapítását feltételezik 1812-ben. Több, a vizsgált időszakban működő képzőintézetéről nem tett említést, mint

például a szamosújvári görögkeleti női képzőről (alapítva 1914), a szegedi római katolikus női képzőről (alapítva 1877) vagy éppenséggel önálló intézetként tüntet fel olyan képzőt, mely sem szervezetében, sem épületében nem volt önálló, mint például a zombori görögkeleti képző. Ezek a hibák abból adódhattak, hogy Kiss József a miniszteri jelentések alapján készítette el közleményeit, azoknak hibáit, hiányosságait azonban nem vizsgálta. Ezeknek az ellentmondásoknak a feloldására az iskolák által kiadott értesítők kínáltak lehetőséget. Az értekezésben tárgyalt adatok felülvizsgálatának szükségességét tehát a szakirodalmakban található adatok jelentős eltérése indokolta.

A doktori értekezés célja a következő kérdések tudományos igényű megválaszolása:

1. A népiskolák számának gyarapodása milyen hatással volt a tanítószükségletre, így a tanítóképzők számának változására és a tanulólétszámok alakulására. A népiskolai tanítók száma, az okleveles és oklevél nélkül tanítók száma valamint a magyar nyelven tanítani nem tudó tanítók aránya hogyan hathatott a tanítószükségletre. Feltételeztük, hogy a rendes évi fluktuáció mellett ezek a tényezők is szerepet játszhattak a tanítószükséglet alakulásában, kihatva a tanítóképzésre. Bemutattuk az egyes korszakokban a férfi és női tanítók arányát, melyek visszahatottak a tanítónőképzésbe felvehető tanulók számára.
2. További cél, hogy az elemi iskolai középfokú tanítóképzőkkel kapcsolatban bemutassuk számuk alakulását, az intézmények fenntartóinak jellegét, körének bővülését és arányait, valamint az iskolák területi elterjedését. Az iskolákkal kapcsolatosan, ahol erre lehetőség volt, ismertessük a tanárok és a tantermek számát, a gyakorló iskolákkal való ellátottságot, a tanítási nyelvet, valamint azt, hogy az iskolák milyen nehézségekkel küzdöttek az 1868. évi XXXVIII. tc. és az azt követő miniszteri rendeletek betartásával kapcsolatosan.
3. A tanítóképzésre ható tényezők közül be kívántuk mutatni, mely oktatáspolitikai rendelkezések, helyi, szervezeti, társadalmi sürgetések játszottak szerepet Magyarországon tanítóképzés elterjedésében.
4. Továbbá feltártuk a tanulólétszámok változását, nemenként és fenntartók szerint, a férfi és női létszámok arányainak változásait, ahol erre lehetőség volt a képesítést nyert tanítók számát, a pályán maradó, tanítóként elhelyezkedő képesítettek számát is. Amikor a fluktuáció nagysága ezt indokolta, foglalkoztunk a tanulósám csökkenésével, annak lehetséges okaival, valamint a segélyezés kérdésével is.

5. Értekezésünk fontos feladata a tanítóképzők adattárának elkészítése volt. Az adattár tartalmazza a kutatás során fellelt tanítóképzők olyan fontosabb adatait mint a székhely, a fenntartó, az iskola jellege, az alapítás éve, ahol az szükséges volt, a megszűnés éve és a fellelhető értesítőiket az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (a továbbiakban OPKM) és az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban OSZK) állományában. Az adattár röviden bemutatja az értesítők alapján az iskola történetét, lehetőség szerint a következő felosztásban: alapítás körülményei, a szervezeti és intézményi változások, valamint a háborúk és a forradalmak hatása. Végül az egyes iskolák fontosabb statisztikai jellemzőinek bemutatása volt a cél: a tanulólétszám alakulása vallási megoszlásban, a tanárok száma, illetve a tanulók létszámának bemutatása a szülők foglalkozása szerint.

2. Alkalmazott módszerek, megközelítési módok

A kutatás során a neveléstörténeti kutatások hagyományos módszerét követtük. Kiválasztottuk és feltártuk az elsődleges forrásokat melyek belső forráskritikájának elvégzésekor különös tekintettel voltunk a forrás tartalmi hitelességére, az őszinteség kritikai vizsgálatára, valamint az egzaktitás vizsgálatára. Elsődleges forrásnak tekintettük a képzők által kiadott értesítőket, és a Magyar Tanítóképző című folyóiratot, a vallás- és közoktatásügyi miniszteri jelentéseket valamint a Magyar Statisztikai Évkönyvek adatait a vizsgált időszakban.

A miniszteri jelentések és a Magyar Statisztikai Évkönyvek jelentős adatállományt szolgáltatnak a kutató számára. A statisztikai évkönyvek „Közműveltség és közoktatásügy” fejezetei a miniszteri jelentések alapján, azokkal megegyező táblázatokat közölnek. A miniszteri jelentések és a Magyar Statisztikai Évkönyvek adatainak feldolgozása során rögzítettük az elemi népiskolák és a tanítóképzők statisztikai adatait. A rögzítés és adatelemzés során a változók és a hozzájuk tartozó adatok összevetésekor többször akadtunk olyan problémás információkra, melyek nyilvánvaló sajtóhibák, az adatsor nem volt rekonstruálható, ezért használatától el kellett tekintenünk. Ahol lehetséges volt primer forrásból az adat rekonstruálása – például a tanítóképzők száma, elhelyezkedése az értesítők alapján – ott ezt elvégeztük. Az adatok elemzése biztosított megfelelő értelmezési keretet a tanítóképzők számának, területi elterjedésének, tanulólétszám változásainak bemutatásához. A statisztikai adatokon túl a miniszteri jelentések beszámolnak azokról a problémákról is, melyek a törvény és a rendeletek be nem tartása miatt veszélyeztethették az oktatás minőségét, és egy képző megszűnéséhez vezethettek. A jelentések olvasásakor szembetűnő,

hogy ahol problémákat említenek ott elvéve, vagy egyáltalán nem szólnak az állami képzőkről, jellemzően az egyházi fenntartású képzők elmarasztalása jelenik meg, akár a tanítási nyelvvel, akár a gyakorló iskolákkal, akár az iskola új tanterv szerinti kifejlődésével kapcsolatosan. A miniszteri jelentések alapján az állami képzőkről idealizált képet kaphatunk, ezért a jelentések kritikai vizsgálata elengedhetetlen volt. A jelentésekben közölt információkat ezért összehasonlítottuk a Magyar Tanítóképzőben megjelent írásokkal, valamint az értesítőkben közölt adatokkal.

A Magyar Tanítóképző elsődleges forrásnak tekinthető, hiszen folyamatosan közöl másutt nem publikált írásokat a tanítóképzőkkel kapcsolatban, melyeket az intézetek tanárai, igazgatói küldtek be. Ezek a cikkek egy-egy képző történetéről, életéről, nehézségeiről számolnak be. Egyéb forrás híján a képesítővizsgálati elnökök névsora, vagy a közlemények rovat tájékoztathatja a kutatót egy-egy képző fennállásáról. Például a Váci Állami Tanítóképzőről csak a Magyar Tanítóképzőből van információnk, mivel az iskola mindössze három tanévet működött, értesítőt pedig nem adott ki, a miniszteri jelentések pedig pont ezekben az években nem közölték a képzők pontos névsorát.

Az adattár elkészítéséhez kutatásunk fontos feladatának tekintettük a tanítóképzők által kiadott iskolai értesítők felkutatását, áttanulmányozását. A fennmaradt értesítők legnagyobb állománya Budapesten az OSZK és az OPKM állományában található, ám az ő gyűjteményük sem teljes. Jelentős gyűjteménnyel rendelkezik a Debreceni Egyetem, a Debreceni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, a Sárospataki Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye, a Főszékesegyházi Könyvtár Esztergomban, és a Szegedi Egyetem könyvtára is.

Az értesítőkben található iskolatörténetekből rögzítettük az iskola alapításának évét, valamint a fontosabb szervezeti változásokat, a jogelőddel rendelkező iskolák esetében a jogelőd adatait, valamint a főbb statisztikai adatokat, a tanulók létszámát vallási megoszlásban, és a szülők foglalkozása szerint, valamint a tanárok számát.

3. Az értekezés tudományos eredményei

A magyar középfokú tanító-és tanítónőképző intézetek közel 130 éves történetének vizsgálata több olyan eredményt hozott, melyek eddig a szakirodalomban nem voltak olvashatóak. A kutatás során a miniszteri jelentésekből, statisztikai évkönyvekből, valamint az értesítőkből feltárt adatok összegyűjtése, elemzése és összehasonlításának eredményeként bemutattuk iskolák számának gyarapodását, a területi ellátottság és a fenntartók arányainak változásait. Bemutattuk a tanító szükséglet alakulását az elemi népiskolák számának és az ott tanítók számának jellemzőit, valamint a tanítóképzős tanulólétszámok alakulását a teljes időszakban, ezen belül külön figyelmet fordítva a női és férfi tanulók arányaira, valamint a képesítő vizsgálatot tett növendékek számára.

A tanítóképzés intézményes formája először az 1777. évi Ratio Educationis hatására jelent meg, azonban elképzelései lassan és tartalmi valamint területi vonatkozásban is nagy hiányosságokkal valósultak meg.

Az önálló középfokú tanítóképzés kialakulásához vezető első lépés Pyrker János László szepesi püspök nevéhez fűződött, aki 1819-ben megalapította az első középfokú szakiskolai jelleggel bíró tanítóképzőt Szepesváralján, melynek tanítási nyelve még német és szlovák volt. Az iskolatípus elterjedésére azonban nem a szepesváralji, hanem a kutatásunk során feltárt iskolatörténetek alapján az 1828-ban alapított egri magyar tannyelvű, szakiskolai jelleggel bíró független magyar tanítóképző megnyitása volt nagy hatással. Ez az iskola szolgált később mintául a római katolikus egyház további tíz képzőjének megnyitásához az elkövetkező húsz év során. Ezekben a tanítóképzőkben a tanulmányi idő két év volt. Az első intézmény létrejöttéhez hasonlóan egészen 1868-ig a középfokú tanítóképzők alapítása és elterjedése egyházi és egyéni kezdeményezésre jött létre.

A tanítóképzők elterjedése az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk hatására vett új lendületet, amikor az állam húsz képző felállítását vállalta. A törvény rendelkezett a tanítóképző-intézeti tanárok számáról, fizetéséről. Ennek hatása lényeges, mert a törvényben meghatározott javadalmazás meghaladta a középiskolai tanárokét.

A törvénycikk a hitfelekezetek számára megengedte a tanítóképző intézetek állítását és fenntartását, de a felekezeti képzőkre is vonatkozott az állami képzőkkel szemben támasztott összes követelmény. Magán tanítóképző intézetek felállítására is lehetőséget adott, azonban a magán képzők nem nyerhettek nyilvánossági jogot, növendékeik valamelyik nyilvános

képzőben tehették le vizsgáikat, ezért tanulólétszámuk mindvégig csekély maradt. A teljes vizsgált időszakban két magán képzőt találtunk, az egyik kettő, a másik négy tanév után megszűnt.

A tanítók iránti igény növekedésére az elemi népoktatás kötelezővé válása hatott leginkább. A törvény bevezette Magyarországon a tankötelezettséget. Tovább fejlesztette a már meglévő három-, négy- és ötosztályos kisiskolákat, létrehozva a hatosztályos elemi népiskolát. A városi elemi iskola minden osztálya számára külön tanítót írt elő. A tankötelezettség bevezetése az elemi népiskolák számának növelését vonta maga után. Az elemi népiskolák száma 1869-ben 13 798 volt, 1872-ben már 15 246. Ez három év alatt 1 448 új iskolát jelentett. Az 1870-re az elemi népiskolák tanítószükségletének biztosítására a feltárt adatok elemzése alapján 10 676 tanítóra lett volna még szükség a meglévő 17 792-n felül. Az adatok elemzése során bebizonyosodott, hogy nem csak az újonnan létrehozott iskolák tanítói szükségletét nem tudták megfelelően kielégíteni, hanem a már meglévők is komoly hiányokkal küzdöttek.

A tanítóképzők tanulólétszámának növekedését elősegítő oktatáspolitikai rendelkezések is megjelentek a törvényben: a segélyezés, és a női képzőkben kötelezően bevezetendő internátus. Ezzel egyidőben a VKM rendezte a tanítói fizetéseket, megteremtve a tanítói hivatás presztízsét. Az értesítőkből, mint eddig fel nem tárt forrásokban fellelt merítési adatok elemzése megmutatta, hogy a tanítóképzés elsősorban a szegényebb családok tehetséges gyermekeit vonzotta, akik számára a tanítói hivatás a társadalmi felemelkedés útját jelentette. A statisztikai adatok összehasonlító elemzése során bebizonyosodott, hogy a férfi képzők benépesülésének minden korszakban meghatározó tényezője volt, hogy milyen egyéb kedvezményekkel lehetett a fiúk számára vonzóvá tenni az iskolatípust. A képzés időtartamának növekedése (1882-től négyéves, 1921-től hatéves, 1923-tól ötéves) egyértelműen a férfi képzőkben éreztette a létszám csökkenésében hatását. A családok nem tudták vállalni a hosszabb képzési idővel járó többletterheket, így a jelentkezők száma elmaradt a korábbi években felvettekétől.

Az 1868.évi XXXVIII. tc. szerint a férfiak és a nők egyenlő jogokkal vehettek részt a népoktatási intézményekben való tanulásban, és egyenlő eséllyel tölthettek be tanítói állást is. A tanítónőképzők, valamint az ott tanulók számának alakulása ettől az évtől dinamikus növekedést mutatott. Míg 1868-ban 101 tanulót találtunk a fennálló 5 női képzőben, addig 1880-ban 1 283 tanulót járt 16 tanítónőképzőbe. Látható tehát, hogy az iskolák számának növekedése nem követte a létszám növekedését. A kiegyezést követő társadalmi átalakulás is

kedvezett a tanítónőképzők népszerűségének. Az elszegényedő középosztály leánygyermekének biztos megélhetést biztosított a tanítónői hivatás. A szülők nemcsak anyagi okokból küldték ebbe az iskolatípusba gyermekeiket, hanem abból a meggyőződésből, hogy amit itt tanul a lánygyermek, az nem fölösleges. Ennek köszönhetően 1880-ban már olyan magas volt a tanítónőképzésben résztvevők száma, hogy a miniszter megszorító rendelkezésekkel próbálta korlátozni a további létszámnövekedést.

Adataink szerint az állam 1880-ra huszonkét képzőt állított fel, ekkor összesen hatvankilenc iskola volt az országban, melyből huszonhárom római katolikus képző volt. A törvény az addigi kétéves képzés időtartamát három évre emelte, mely több egyházi képző számára betarthatatlannak bizonyult, elsősorban az alacsony tanulólétszám miatt. Az iskolák statisztikai adatainak feldolgozása során kimutattuk, hogy az 1886/87. tanévben 14 olyan felekezeti képző volt melynek létszáma 4 és 30 fő közötti volt. Az állam annak ellenére, hogy ezek a képzők nem voltak képesek, vagy nem akartak megfelelni az előírásoknak egyetlen iskolát sem záratott be, viszont folyamatosan szorgalmazta a teljes három évfolyam kiépítését, gyakorlóiskola létesítését.

Trefort Ágoston minisztersége idején (1872-1888) az állami népiskolák száma 1884-től 1888-ig 503-ról 786-ra emelkedett (283 új intézmény) míg az összes népiskolák száma 417-tel nőtt, melyből elemi népiskola 386 volt. A tankötelesek számának növekedése 1888 és 1898 között évi 400 új tanító alkalmazását tette lehetővé, ehhez adódott még a rendes apadás is, mely ~960 fő volt évente. Ez évi 1 300-1 400 új tanító szükségletet jelentett. Az adatok összehasonlító elemzése során arra a megállapításra jutottunk, hogy a tanítói állások betöltésére az oklevelet szerzett férfi tanítók száma nem volt elegendő, tanítóhiány volt az országban. Ezért a miniszter maga rendelkezett arról, hogy leányok, és kisebb fiúk tanítására a községek okleveles tanítónőket alkalmazzanak, mely a tanítónőképzés növekedését segítette elő. Wlassics Gyula minisztersége alatt (1895-1903) nagyarányú népiskola építési akcióba kezdett, így a feltárt adatok szerint 1900-ban már 16 725 elemi népiskola volt hazánkban, 1903-ban pedig 16 984. Ez az 1869-es állapotnál 2 927 iskolával több. Az állami elemi népiskolák száma megduplázódott, 985-ről 1 974-re nőtt. Figyelembe kell vennünk a számok elemzésekor azt a tény is, hogy az adat iskolákra és nem tantermekre vonatkozik. Így a szükséges tanítók száma jóval meghaladhatta az iskolák számának fejlődését. Míg az elemi népiskolák száma 1891 és 1914 között 16 400 és 16 900 között mozgott, a tanulólétszám folyamatosan nőtt, köszönhetően a századforduló környékén bekövetkezett 140%-os demográfiai növekedésnek.

A századfordulóra a növekedés kissé lassult a tanítóképzők számát tekintve, az ekkor fennálló hetvenöt képzőből huszonnégy állami, huszonnyolc római katolikus fenntartású volt, jellegét tekintve negyvennyolc férfi és huszonhét női képző. Bár az iskolák száma csak hattal nőtt, a tanulólétszámok komoly emelkedést mutattak: a férfi tanulók száma 3 050-ről 4 568-ra, a női tanulók száma 1 283-ról 3 489-re nőtt. A nők tanítóképzésben való részvételét tehát csak ideig-óráig voltak képesek intézkedésekkel visszaszorítani. Elemzésünk alapján a férfi és női tanulói létszámok arányában a fordulat először 1910-ben következett be, amikor a tanítónőképzők növendékeinek száma meghaladta a tanítóképzőkét. Ettől kezdve a tanítóképzésben egyre több volt a nő és egyre kevesebb a férfi növendék. Az oklevelet nyert tanítók számában a fordulat hamarabb következett be, először 1902-ben majd az azt követő két évben szerzett több nő oklevelet, mint férfi, majd 1912-től már minden évben magasabb volt a képesítést szerző nők száma.

A miniszteri jelentések és az értesítők összevetésével tudtuk rekonstruálni a területi elcsatolásokat követő időszak tanítóképzésre vonatkozó adatokat, pontosítani a szakirodalomban megtalálható hibákat. Trianon után a magyar tanítóképzők 61%-a (19 iskola) a határokon kívül rekedt, míg a római katolikus képzőknek csupán 38%-a (13 iskola). Nem maradt görög katolikus és görögkeleti képző az országban, a kilenc református képzőből öt, a hét evangélikus képzőből kettő maradt az országhatárokon belül. Az elcsatolásokat megelőzően a két nagy fenntartó közel azonos számú képzővel rendelkezett, a 92 tanítóképzőből 30 volt állami, 33 katolikus.

A világháború, és az azt követő területi elcsatolások a népiskolák számában is csökkenést eredményeztek. Az 1918-as 15 390-ből 1919-re 5 584 maradt, a falvak és főként a Duna-Tisza közti tanyák ellátottsága nagyon gyenge volt. A Klebelsberg Kunó féle állami iskolaépítési akció célja elsősorban a kistelepülések, falvak, tanyaközpontok állami népiskolákkal való ellátása volt. Az iskolaépítési program 1926-ban kezdődött, és 1930-ban zárult le, melynek köszönhetően 535 népiskolában 5 000 objektum épült fel, melyből 3 475 a tanterem és 1 525 a tanítói lakás volt. Logikusan következett tehát az iskolaépítési programból a tanítóképzés kapacitásának növekedése. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a világháború után a Trianoni határokon kívül nemcsak a népiskolák kétharmada rekedt, hanem a tanítóképzők fele is. A háborúban elesett tanítók pótlásáról is gondoskodni kellett. Az állam azonban nem törekedett új képzők állítására. Míg az elcsatolást követően tizenhárom állami képzőt találtunk, 1938-ban már csak tizenegy állami fenntartású iskola volt adataink szerint. A római katolikus képzők száma ezzel szemben huszonegyről harminckettőre nőtt. Ekkor

ötvenöt képző volt az országban, ebből 20% állami, 58% római katolikus. Ekkorra a nők száma a tanítóképzésben a férfiak számának több mint kétszeresére nőtt. Míg 1920-ban 1 838 férfi és 3 140 női növendéket találtunk a képzőkben, addig 1938-ra a férfiak száma 2 672-ra a nőké pedig 5 664-re nőtt. Kimutattuk, hogy bár az oklevelet szerzett növendékek nemenkénti megoszlásában is a nők vezettek, de a pályán elhelyezkedő oklevelesek számában a férfiak. A nők közel 40%-a nem tudott, vagy nem akart elhelyezkedni, az állástalan tanítónők száma nőtt, ami komoly feszültségekhez vezetett. Ennek az enyhítésére a tanítónőképzést visszaszorító intézkedéseket kellett tenni.

A második világháború időszakában történt változások bemutatásában segítségünkre volt a statisztikai évkönyvek adatai mellett a tanítóképzők értesítőiben fellelt iskolatörténetek és beszámolók feltárása és összehasonlító elemzése. Erre az időszakra vonatkozóan egyetlen korábbi műben sem közöltek átfogó adatokat.

A második világháború nagy változásokat hozott. A visszacsatolt területeken sorra nyitották meg a Trianonnal elvesztett tanítóképzőket. Ebben az időszakban 29 képző csatlakozott a már meglévőkhöz, a visszacsatolt területeken 27 képző kezdte meg a munkát, ebből kilenc új alapításút találtunk. A II. világháború után, a visszacsatolt területek elvesztését követően, az 1938-as állapothoz képest csak három képzővel találtunk kevesebbet.

A kutatás során 87 településen 153 tanítóképzőt találtunk. Az egy időben fennálló legnagyobb képzőszám 92 volt, a Trianont megelőző időszakban. Adataink szerint a fő iskolafenntartó mindvégig a római katolikus egyház maradt, elsősorban az általuk fenntartott tanítónőképzők igen magas száma miatt. Összesen ötven római katolikus képzőt találtunk, ez az összes 32,6%-a. A római katolikus egyház képzőit egyházi központokban, érsekségek és püspökségek városaiban találtuk, ilyen Pécs, Kalocsa, Esztergom, Eger, stb. Ezekben a városokban jellemzően két képző volt, egy férfi és egy női. Kisebb településeken általában egy római katolikus női képzőt találtunk, melynek működtetését tanító apácarendek végezték. A kisebb településeken nem találtunk férfi római katolikus fenntartású képzőket, melynek oka az, hogy Magyarországon egyetlen férfi szerzetesrend sem foglalkozott tanítók képzésével.

A többi felekezeti képzői elsősorban azokon a területeken álltak, ahol a felekezeti népessége nagy volt. A reformáció két ága Magyarországon az anyanyelv szerint is tagolódott. Míg a református egyház elsősorban a magyar nyelvű területeken terjeszkedett, addig az evangélikus egyház a németajkú területeken. Ennek megfelelően az általunk bemutatott református képzők elsősorban a Tiszántúlon helyezkedtek el, kevés kivétellel. Kísérletet tettek Pápán egy református képző felállítására, de a képző rövid életű volt, tanulók

hiányában bezárták. Jelenlegi ismeretünk szerint kétszer próbálkoztak a pápai képző felállításával, ebből csak egy esetet tudunk bizonyítani. A második kísérlet feltárása egy további kutatás témája lehet,

Az általunk fellelt és bemutatott 153 képzőből mindösszesen 18 volt református, ez az összes 11,7%-a. Ez a szám azonban elegendőnek bizonyult azoknak a területeknek tanítói ellátására, ahol a református felekezethez tartozók éltek többségben, vagy nagyobb egyházközség volt található. Római katolikus és református fenntartású képzőket továbbá a magyar anyanyelvűek lakta vidékeken találtunk.

A többi egyház képzője egyértelműen a felekezet nagyságától függően helyezkedett el. Az egyes fenntartók és a tanítási nyelv között összefüggéseket találtunk. Ilyen például az evangélikus egyház, ahol a felekezetben a németajkúak aránya nagy, ezért a legtöbb evangélikus képzőben a tanítási nyelv is német, hogy a közösség számára biztosítsák az anyanyelven tanítani képes pedagógusokat. Tizenhat képzőt tartottak fenn a teljes vizsgált időszakban mely az összes 10,4 %-a volt.

A görög katolikusok száma az ország keleti vidékein volt számottevő, így meglepő, hogy csak egyetlen tanítóképzőt nyitottak 1848-ig. A továbbiakban sem volt magas a görög katolikus képzők száma, elhelyezkedésük viszont jellegzetesen észak-magyarországi illetve erdélyi. Görög katolikus képzők Balázsfalván, Eperjesen, Ungváron, Szamosújváron, Nagyváradon, Naszódon, Lugosban és Hajdúdorogon voltak, mindösszesen tíz darab, mely az összes 6%-a.

Görög keleti képző még kevesebb volt, összesen öt darab az egész országban (2,6%): Szentendrén, Aradon, Karánsebesen, Nagyszebenben, és Zomborban. Karánsebesen és Nagyszebenben a német és román anyanyelvűek túlsúlya egyértelműen összefüggésbe hozható a görög keleti egyház iskolaállítási törekvéseivel, míg Zomborban a szerb anyanyelvűek száma szembetűnő. Ezekben a képzőkben a tanítás nyelve általában nem magyar, hanem szlovák, román, ruszin, szerb. A zombori képző más érdekességgel is szolgált. A miniszteri jelentések hol egy képzőként férfi képzőnek jelölték, hol két képzőként, egy férfi és egy női képzőként számoltak be róla. Ezzel szemben az értesítők feltárása és elemzése alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy a képzőbe férfiak és nők együtt jártak, egy tanteremben is tanultak, így a képzőt inkább koedukálnak kellene tekintenünk.

Az adattár elkészítését munkánk fontos feladatának tartottuk. A kutatásunk során fellelt összes intézmény szerepel benne. Nem tudtuk mindegyik iskola rövid történetét

összeállítani, melynek elsősorban nyelvi akadályai voltak. A szerbhorvát, gót betűs német, szlovák, ruszin, és román szövegek lefordíttatására anyagi okokból nem vállalkozhattunk.

Az adattárban az iskolák a települések abc sorrendjében szerepelnek. Minden iskola esetében megadtuk az alapítás évét, amennyiben lehetséges volt pontos adat közlése. Pontos adat híján nem becsültük meg az alapítás évét. Eltérő adatok esetén az összes adatot közöltük, feltüntetve a forrásokat, ahol találhatóak. Minden értesítő OPKM és OSZK jelzetét megadtuk. Felsoroltuk továbbá a teljes értesítőállományt, melyet áttanulmányoztunk, valamint a kiadott értesítők évfolyamait.

Az iskolák rövid történetét kizárólag az intézmény által kiadott értesítők alapján állítottuk össze. Azoknak az iskoláknak az esetében, melyek nem adtak ki értesítőt, az intézmény történetét sok esetben nem tudtuk rekonstruálni. A statisztikai adatokat a kutatási nehézségek miatt kizárólag az OPKM értesítő állománya alapján állítottuk össze, így lehetőség nyílt az egyes iskolák tanári- és tanulólétszámának bemutatására.

Az adattárban található iskolatörténetek nagyban hozzájárultak a disszertációban tárgyalt fejezetek megírásához. Oktatáspolitikai, társadalomtörténeti háttérrel szolgáltak, valamint a képzők jellegzetes problémáinak megismerését segítették. Több esetben támpontot nyújtottak egy – egy képző fennállásának, alapításának pontos adataival kapcsolatban.

Iktatószám: DEENKÉTK/408/2014.
Tételszám:
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Neszt Judit
Neptun kód: VRAJZC
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyv(ek) (1)

1. **Neszt J.:** Fejezetek a magyarországi tanítóképzés történetéből. Dóra Kiadó, Nagykőrös, 123 p., 2013. ISBN: 9789637720529

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (1)

2. **Neszt J.:** A törvényi szabályozás betartásának nehézségei az egyházi és állami képzőkben.
In: A tanítóképzés múltja, jelene III. Szerk.: Koós Ildikó, Molnár Béla, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 247-259, 2014. ISBN: 9789633341780

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

3. **Neszt J.:** A tanítóképzés expanziója 1828-1900 között.
Mester Tan. 7 (27), 165-181, 2010. ISSN: 1785-4342.
4. **Neszt J.:** A tanítói pálya elnöiesedésének történeti előzményei.
Educatio. 19 (2), 314-321, 2010. ISSN: 1216-3384.
5. **Neszt J.:** A gazdasági szaktanítóképzés 100 éves jubileuma.
Képz. Gyak. 7 (1-2), 167-173, 2009. ISSN: 1589-519X.

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

Idegen nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (1)

6. **Neszt, J.:** Teacher Training Secondary Schools in Hungary Between 1968-1880.
Pract. Theory Syst. Educ. 4 (2), 99-105 -, 2009. ISSN: 1788-2583.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (3)

7. **Neszt J.:** A tanítóképzők sorsa a Tanácsköztársaság idején.
In: Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai : az V. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai : Debrecen, 2007. szeptember. Szerk.: Kiss Endre, Buda András, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Debrecen, 489-496, 2008. ISBN: 9789634731658
8. **Neszt J.:** A tanítóképzők sorsa a két világháború közt.
In: Interdiszciplináris pedagógia és az elvárások forradalma : A III. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Szerk.: Kiss Endre, Kiss Á. Archivum Kvt. : DE Neveléstudományi Tanszék, Debrecen, 114-121, 2005. ISBN: 963472924X
9. **Neszt J.:** Tanítóképzők Magyarországon 1938-1945 között.
In: Interdiszciplináris pedagógia és a tudás társadalma : A II. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai. Szerk.: Kiss Endre, Kiss Á. Archivum Kvt. : DE Neveléstudományi Tanszék, Debrecen, 631-642, 2003. ISBN: 9634727832

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2014.12.05.

